

בעניין מצוות צריכות כוונה ובל-תוסיף

הרב בנימין אולשטיין

מבוא:

מסוגית הגמ' ראש-השנה כ"ח.: "אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא... אלמא קסבר רבא מצוות אין צריכות כוונה... א"ל אביי אלא מעתה הישן שמיני בסוכה ילקה... אלא אמר רבא לצאת לא בעי כוונה, לעבור בזמנו לא בעי כוונה, שלא בזמנו בעי כוונה." — נראה שבל תוסיף ומצוות צריכות כוונה תלויים זה בזה.¹

ענינו של מאמר זה לברר גדרי תלות זאת.

פרק א': ברור דין כוונה במצוות

למ"ד מצוות צריכות כוונה — ידועה חקירה אם כוונה היא דין בגוף מעשה המצוה, ובלי כוונה לא נחשב כלל מעשה מצווה, או אפשר שהיא רק תנאי בקיום המצוה-דאינו מקיים המצוה בלי כוונה.²

אם אכל בסוכה ולא התכוון האם פירושו שלא קיים המצוה או אף נחשב כמי שאכל מחוץ לסוכה וביטל המצוה.

ואציע ג' ראיות שהכוונה היא דין בגוף מעשה המצוה.

1. ביסוד דברי הגמ' בר"ה — הנ"ל

כנזכר לעיל תולה הגמ' שם דין ב"ת בדיון מצוות צריכות כוונה והלוא ברור שפרטים שנוגעים לתנאי קיום המצוה אינם נוגעים כשמדובר לעבור על בל תוסיף. שהלוא איסור בל-תוסיף פירושו לחקות מעשה מצוה בתוספת, וממילא רק פרטים הנוגעים למעשה המצוה שייכים לעבירה על ב"ת, ונראה שלא שייך להתנות עבירה בפרטים שנוגעים רק לקיום מצוה וגם בלעדם המעשה מושלם.

וכמבואר בדברי הגר"ח הלוי סולוביצ'יק³ — שכשם שהישן שמיני בסוכה אינו עובר

בב"ת אלא דווקא אם הסוכה כשירה ולא אם היא פסולה, כן הדבר למ"ד מצוות צריכות כוונה כשעושה מצוה בלא כוונה לא עשה אלא חצי מעשה וממילא אינו עובר על בל-תוסיף — משא"כ למ"ד מצוות א"צ כוונה. ובכך, הלוא כתוב שם שלמ"ד מצוות צ"כ, הכוונה היא תנאי במעשה המצוה ולא רק בקיומה.

2. מדברי הגמ' שם — נתכון שומע ולא נתכון משמיע (ר"ה כ"ח)

עיינן בחידושי ר' שלמה היימן על ר"ה שהוכיח מהא דפשוט לגמרא שם דנתכון שומע ולא נתכון משמיע אלא לשיר — שלא יצא למ"ד מצוות צריכות כוונה.⁴ ואם חסרון הכוונה בתוקע לשיר אינו אלא חסרון בקיום המצוה א"כ מדוע לא יצא שומע י"ח אף למ"ד מצוות צריכות כוונה, אלא ע"כ שזהו חסרון במעשה המצוה ולכן בתוקע לשיר אף השומע אינו יוצא ידי-חובתו.

3. מדברי אור-זרוע המובאים בהגהות אשרי בפ"ג דראש השנה

ולשונו שם: "אבל בא"ז פסק כרבה דמצוות לא בעי כוונה לא שומע ולא משמיע ואביי נמי סבר הכי... וכן נדה שנאנסה וטבלה קאמר רב בחולין (ל"א) טהורה לביתה והלכתא כרב". ואמנם יש מקום לעיין בסוגיות הגמ' שם בחולין בדברי הראשונים ורבים החולקים על דברי הא"ז. אולם דבריו שמסיק דלא בעי כוונה במצוות לפי שנדה שנאנסה וטבלה טהורה לביתה אף שהלוא מדובר שם בהכשר ולא בקיום מצוה הלוא אי אפשר לבארם אלא-אם-כן נלמד שלמ"ד מצוות בעי כוונה — הכוונה היא חלק ממעשה המצוה — ולפיכך היה מקום לומר בנאנסה — שחסר במעשה

כתב הא־דק"ל מצוות צריכות כוונה והוסיף וז"ל: "הנה דוקא בקורא ק"ש בדרך לימודו... או שהיה תוקע לשיר... אבל אם קורא ק"ש כדרך שאנו קוראין בסדר התפילה וכן שאכל מצה או תקע ונטל לולב אע"פ שלא כיוון לצאת-יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אע"פ שאינו מכויין". עכ"ל

ולכאורה צריך בירור מדוע יצא אם לא כיוון? ובוזה מבאר המ"ב סי' ס' ס"ק י' וז"ל: "ור"ל היכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת אע"פ שלא כיוון בפירוש יצא אבל בסתמא בודאי לא יצא". עכ"ל.

ונ"ל שיסוד סברת החי"א לפי שחלק הכוונה במעשה המצוה למ"ד צריכות כוונה ליחדו מבין מעשיו שיהיה עליו חותם שהוא למצוה וחסרון זה בסתמא שהלוא אדם עושה מעשים רבים ומה ישווה למעשה זה מעמד של מעשה מצוה אם לא שמתכוין, אבל באופן שמינכר שעשייתו כדי לצאת אין הכוונה מעכבת.⁶

וכן נראה בסוגית הגמ' ברכות י"ב. "היכא דקא נקיט כסא דשיכרא בידו וקסבר דחמרא הוא פתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי? וברבנו יונה שם בד"ה "אמנם רבינו האי גאון" כתב וז"ל: "והרבה מן המפרשים פסקו דמצוות אינן צריכות כוונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכון לברך על השכר מתחילה כיוון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא איפשיטא? וי"ל דאפי' מי שסובר דמצוות אינן צריכות כוונה ה"מ בסבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום הכוונה כגון נטילת לולב... אבל במצוה שתלויה באמירה בלבד ודאי צריכה כוונה... וכשאנו מכויין באמירה ואינו עושה מעשה נמצא כמי שלא עשה שום דבר מהמצוות". עכ"ל⁷ הלוא כתוב כאן בספיקה של הגמ' שהיכא ש"המעשה חלש" כמו באמירה יתכן שאף למ"ד מצוות א"צ כוונה בעי כוונה. והסברה ביסודה כנ"ל שעד כאן נחלקו אם מצוות צ"כ אם לא, היכא שהמעשה — מעשה בידיים ולמ"ד א"צ כוונה חותמו ברור

הטבילה, ומהא דטהורה לביתה הוכיח דמצוות לא בעי כוונה. דאם סבור שכוונה היא תנאי בקיום מצוה בלבד מה מקום יש להוכחתו מנדה — שענינה הכשר — הלוא אף למ"ד מצוות צ"כ כנאנסה טהורה לביתה. ואף דברי הראשונים שם שנחלקו על דברי הא"ז ולשיטתם טהורה לביתה אף למ"ד מצוות צריכות כוונה לא בהכרח נחלקו ביסוד הזה — שכוונה במצוות היא חלק ממעשה המצוה, אלא שסברו שדיני הכשר נדה כלל אינם שייכים לכללים של כוונה במצוות וע"ש. ובדבריהם אין הכרע לכאן או לכאן בחקירתנו, אבל בדברי הא"ז הדברים ברורים שלמד שכוונה היא חלק ממעשה המצוה וכנ"ל. ומהנ"ל סמך לאזהרת המשנה ברורה בבאור הלכה סי' ס' סעיף ד' וז"ל: "אם קראוהו לתורה ולוקח טליתו או טלית הקהל לעלות לבימה שאז זמנו בהול ומסתמא אינו מכויין אז בלבישתו לקיים המ"ע של ציצית ממילא עובר בזה על המ"ע — והעולם אין נזהרים בזה". עכ"ל

פרק ב' — תכלית הכוונה במעשה המצוה-לבררו וליחדו למצוה

פסק המחבר בסימן ס' סעיף ד' וז"ל: "וי"א שאין מצוות צריכות כוונה וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשית אותה מצוה וכן הלכה". ומבאר המשנה ברורה ס"ק ז' וז"ל: "שתי כוונות יש למצוה. א': כוונת הלב למצוה עצמה, ו-ב': כוונה לצאת בה... וכוונת המצוה שנזכר בזה הסעיף אין תלוי כלל בכוונת הלב למצוה עצמה שיכוין בלבו למה שהוא מוציא מפיו... דזה לכו"ע לכתחילה מצוה שיכוין בלבו ובדיעבד אם לא כיוון יצא... רק שמחולקים בענין אם חייב לכוין קודם שמתחיל המצוה לצאת בעשית אותה מצוה". עכ"ל⁵

להלכה כמבואר בשו"ע נפסק שמצוות צריכות כוונה.

והנה בספר חיי-אדם כלל ס"ח סעיף ט'

עליו אף בסתמא ולמ"ד צריכות כוונה נדרשת כוונה לבררו וכנ"ל, אבל היכא שחסר מאד ענין המינכר למצוה כגון באמירה בלבד והפה אחד הוא ולא שניים — כמשאלת רשב"י במדרש, והאבחנה בין דבור של מצוה לדבור של חול. אינו חזק דיו להחשיב דבור של מצוה למעשה מצוה והיה מקום לומר שבכה"ג נדרשת כוונה. ולכן מסתפקת הגמ' אף למ"ד מצוות א"צ כוונה.

ועפ"ז כשם שמסתפקת הגמ' בברכות למ"ד מצוות א"צ כוונה במצוות האמירה אי בעינן כוונה אפשר שיש מקום במעשים שע"פ ענינם שייכים רק למעשה מצוה לותר על כוונה אף למ"ד מצוות צריכות כוונה, וכדוגמת מה שמצאנו בדברי החי"א לעיל.

ונקודת המח' בין למ"ד מצוות צריכות כוונה למ"ד מצוות אין צריכות כוונה שלמ"ד אצ"כ כשיהודי עושה מעשה מצוה — סתמו למצוה, ולמ"ד מצוות צ"כ נדרשת כוונה ליחדו למצוה או אם הענין מעיד על-כך.

ועפ"ז אפשר לישב דברי הרא"ש בפרק לולב הגזול אות כ"ד וז"ל: "ומינה נשמע... דאם הוסיף מין אחר לנוי אפי' דרך גדילתו (בר' מינים) אין בו משום ב"ת כיוון דלא נתכוין אלא לנוי ואע"ג דבזמנו לא בעי כוונה לב"ת — היינו בסתם" עכ"ל (אבל לא אם כיוון לנוי)

ובקרבן נתנאל שם ס"ק פ' ציין לדברי הטור בסוף ס' תרנ"א שכתב וז"ל: "ולא יוסיף עליהם מין אחר אפילו לא יאגדנו עמהם, אם יאחזנו עמהם לשם מצות לולב איכא ב"ת. עכ"ל. ומשמע שבסתם ללא כוונה ליכא ב"ת — אף בזמנו.

והקשה הב"י והלוא בזמנו לא בעי כוונה לעבור — ויישבו הב"ח והמ"א בדעת הטור שהא דאמרינן בגמ' בר"ה דבזמנו לא בעי כוונה היינו דווקא למ"ד מצוות א"צ כוונה, אבל אנן דק"ל מצוות צ"כ (וכפסק הטור סי' א"כ לעבור נמי בעי כוונה ומיושבים דברי הטור. אלא שלפ"ז צ"ע בדברי אביו הרא"ש ז"ל שפסק מצוות צריכות כוונה וא"כ לעבור

נמי בעי כוונה ומה מקום יש לדבריו "ואע"ג דבזמנו — לא בעי כוונה". והלוא זה רק למ"ד מצוות א"צ כוונה כדמשמע בגמ' בר"ה. ודברי הרא"ש צריכים בירור בדרך של ממ"נ שאם כתבם אליבא דמ"ד מצוות צ"כ הלוא קשה כנ"ל — שלעבור נמי בעי כוונה ומדוע כתב דבזמנו לא בעי כוונה לב"ת, ואם כתבם למ"ד מצוות א"צ כוונה ג"כ צ"ע: שהלוא ידועה קושית הטוריאבן פ"ג דר"ה דף כ"ח לשיטות הראשונים דס"ל שאף למ"ד מצוות א"צ כוונה אם כיוון להיפך לא יצא. מהגמ' בעירובין צ"ה.: "המוצא תפילין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר ב' ב" — ומבארת הגמ' דת"ק ס"ל מצוות א"צ כוונה לא לצאת ולא לעבור על ב"ת ואם יכניסן ב' ב' אע"ג דלא מתכוין למצוה יעבור על ב"ת. ואם אמנם המתכון שלא לצאת אינו יוצא אף למ"ד מצוות א"צ כוונה א"כ יש עיצה לת"ק להכניס ב' ב' ויכוין שלא לצאת וכמו שאינו יוצא בכה"ג כמו"כ אינו עובר דהא בהא תליא לכאורה. ויישב הגר"ח קושית הטור"א ומוכא בקובץ שיעורים ח"ב סי' ל"ג ס"ק ב': דאפי' אם למ"ד מצוות א"צ כוונה אם כיוון להיפך לא קיים המצוה — בב"ת עובר בכה"ג. דדוקא למ"ד מצוות צריכות כוונה — הכוונה היא חלק ממעשה המצוה וכנ"ל וממילא כשלא מכוין חסר במעשה המצוה וכשהמעשה חסר אינו מקיים ואינו עובר, משא"כ למ"ד מצוות א"צ כוונה-מעשה ללא כוונה הוא מעשה מושלם וכשמכוין לא לצאת אין חסרון במעשה המצוה אלא שאינו מקיים בע"כ, וזה שייך כשמדובר בקיום המצוה ולא כשעובר על ב"ת וממילא אם הוסיף זוג תפילין לא יועיל לכוון להיפך כי החיקוי של מעשה המצוה מושלם — ועובר על ב"ת.

וא"כ דברי הרא"ש אינם מוכנים אף אם כתבם למ"ד מצוות א"צ כוונה — שמה יועיל לכוון לנוי לענין ב"ת וכנ"ל. וליישב דברי הרא"ש למ"ד אצ"כ כותב ר' אלחנן וסרמן בקובץ שעורים שם שמכוון לנוי אינו כמכוון שלא לצאת אלא כיוון דמכוון לנוי

פקע ממנו שם מצוה וזה שייך דוקא בהדסים שצריך לנוי. עיי"ש בדבריו.
ולענ"ד נראה שאפשר לישב דברי הרא"ש ע"פ יסודות שהוזכרו לעיל ולשיטתו שמצוות צריכות כוונה. שהרי דבריו על מי שבא לקיים המצוה ולשם כך נטל ד' מינים, ולשיטתו — צריך לכוון לצאת, ואם יוסיף מין אחר בסתם אמנם יעבור על ב"ת כיוון שהכוונה הבסיסית מיחדת המעשה כולו למצוה על כל המינים שבידו. וכמו שביארנו לעיל שהכוונה למ"ד מצוות צ"כ נדרשת ליחד המעשה ואפשר לותר עליה בדיעבד כשברור שעושה למצוה כגון כשקורא ק"ש כדרכה בתפילה וכפסק החי"אדם לעיל. ואם כבר נטל ד' מינים ואח"כ לקח ה' מינים — בלי כוונה אף בזמנו לא יעבור על ב"ת. אבל כשבא לקיים המצוה אם יטול ה' מינים יעבור על ב"ת — ולכן קבע הרא"ש שאם מתכוון לנוי, משנה המצב של "סתמא-כיוון" וממילא אינו עובר על ב"ת — גם לעבור בעי כוונה.

פרק ג': ברור התלות בין ב"ת לכוונה במצוות למ"ד מצוות אין צריכות כוונה

רבינו יונה על סוגית הגמ' ברכות י"ב⁸ הביא שיטת רבינו שמואל (הוזכרה לעיל) שאע"פ שמצוות א"צ כוונה — זה כשעושה המצוה בסתם אבל כשמתכוין שלא לצאת ודאי אינו יוצא.^{9 10}

והוזכרה לעיל קושית הטו"א מהגמ' בעירובין צ"ה: שנראה שעובר על ב"ת אף כשמתכוין שלא לצאת וישובו של הגר"ח בנידון שביאר שכוונה הפכית היא דין בקיום, אבל לא משנה את ההגדרה של מעשה המצוה ולכן עובר על ב"ת בכל אופן. ודברי הרא"ש בכיוון לנוי שאינו עובר על ב"ת — שהוסברו לעיל בשני פנים וגם למ"ד מצוות א"צ כוונה יש להם מקום מפני שכוונה לנוי ובמיוחד כשצריך לנוי-מצוה מפקיעה שם מצוה מן המעשה ובכה"ג באמת לא עובר על ב"ת.

אולם הרע"א בהגהות על המשנה סוכה פ"ג משנה ח' כתב על דברי הרא"ש דבכיון לנוי לא הוי ב"ת וז"ל: "ונ"ל דהסברה כמ"ש הר"ן בפ"ג דר"ה דאף למ"ד דמצוות א"צ כוונה מ"מ כל שמכוין שלא לצאת אינו יוצא וכיוון דלענין לצאת לא יצא מש"ה ליכא כל תוסף כמו דמדמה הש"ס ספ"ג דר"ה להדיא".

הרי שכתב מפורש שלא כדברי גר"ח בישוב קושית הטו"א מעירובין. ודבריו צריכים עיון בשתי נקודות: א) ביסוד מחלוקתו על ר"ח. ב) לישב קושית הטו"א מעירובין — לשיטתו, שאין כל תוסף במתכון לא לצאת. והנה יש מקום לחקור בשיטת רבינו שמואל הא דמכוין לא לצאת — לא יוצא אף למ"ד מצוות א"צ כוונה אם אמנם זהו דין בקיום המצוה דלא יוצא בע"כ — וכביאור ר"ת, או אפשר שכשמכוין לא לצאת חסר במעשה המצוה.

לעיל ביארנו בהרחבה שענין הכוונה במעשה המצוה ליחדו למצוה. והנה נ"ל שאף למ"ד א"צ כוונה כל זה מפני שסתמו של מעשה שנצטוינו עליו-למצוה, ואם נוטל ד' מינים אף בסתם יוצא ידי-חובה, אבל אם אמנם חסר בסתמא למצוה כגון מפני "חולשת המעשה" — אפשר שגם למ"ד א"צ כוונה — בכה"ג צריך. וכמבואר ברבנו יונה על ברכות יב. בספיקה של הגמ' שם במצות אמירה אי בעי כוונה אף למ"ד א"צ כוונה שרק במקום שיש בו מעשה (בידיים) המעשה הוא במקום הכוונה משא"כ באמירה חסר ברור כזה. (והוסבר בהרחבה לעיל) א"כ אפשר שכמו-כן כשמתכוון להדיא לא לצאת מפקיע מן המעשה שם של סתמא למצוה וחסר במעשה המצוה, ואם ישב בסוכה ויתכון לא לצאת לא רק שלא מקיים מצוה אלא מבטלה. ועפ"ז הרי שבכה"ג גם על ב"ת לא יעבור — וע"פ אותם כללים של הגר"ח למ"ד צ"כ, ולענ"ד זהו פרושם של דברי רע"א. ואפשר שהדבר נתון במחלוקת ראשונים. רבינו חננאל ראש-השנה כ"ח ד"ה "אמר

רבא" כתב: "זאת אומרת התוקע לשיר יצא כגון הא דכתיב הללוהו בתקע שופר שתוקעין להלל וכיוצא בו, אם תקע כסדרן אע"פ שהוא לשיר השומע יצא כי מצות א"צ כוונה". עכ"ל. ודברי רבינו חננאל צריכים ברור משתי בחינות — ומבארם ר' שלמה היימן בכידושיו על ר"ה:

(א) הלוא אם תוקע לשיר פירושו — כיוון בתקיעתו לשם מצוה אחרת, כלפי מצות שופר הוי כמכוין שלא לצאת, ואין זה מעשה בסתמא.¹¹ ואם-כן אף למ"ד א"צ כוונה לכאורה אינו יוצא בכה"ג.

(ב) מדוע כתב הר"ח: "השומע יצא" הלוא בפשטות גם התוקע יצא למ"ד אצ"כ. ומיישבן שם בדרך של "היא הנותנת" — דוקא מפני שהיה קשה לר"ח מדוע יצא בתוקע לשיר הלוא כלפי מצות שופר הוי כמכוין לא לצאת — לכן ביאר כוונת הגמ' שהשומע יצא. וכל זה תואם לדברי הגר"ח בכיבוד "כתהביטול" שבכוונה הפכית, שאינה נובעת מחסרון במעשה המצוה, אלא בקיום המצוה וא"כ גם בכוונה הפכית מעשה המצוה מושלם ואף אם התוקע לא יצא בע"כ — השומע יצא.

והנה הר"ן על המשנה ר"ה ל"ב: "המתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא" כתב וז"ל: "מוכח בגמ' דאפילו למ"ד התוקע לשיר יצא — מתעסק לא יצא, וטעמא דמילתא משום דתוקע לשיר כיוון שאינו מכוין לשום מצוה יצא למ"ד מצוות א"צ כוונה, אבל במתעסק כיוון שכבר הוא מכוין למצוה דהיינו לחנך את התינוקות — אותה כוונה מעכבת מצוה אחרת שלא תחול.¹² וא"כ הלוא במשנה כתוב שאף השומע מן המתעסק לא יצא (וביאר המשנה אף למ"ד מצוות א"צ כוונה) הלוא כתוב לפ"ז במשנה שבכוונה הפכית (עיין הערה 11) שהתוקע לא יצא — חסר במעשה המצוה ולכן אף השומע לא יצא וכנ"ל.

וכפי שנראה לע"ד בהסבר דברי רע"א בכח הביטול של כוונה הפכית — שמפסיד ממעשה המצוה.¹³

אלא שעדיין צ"ע לפ"ז בקושיט הטו"א: שהלוא אפשר להכניס ב' זוגות תפילין אף לדעת ת"ק ובאופן שמכוין לא לצאת ולדברי רע"א חסר במעשה המצוה וממילא לא עובר על ב"ת.

ויראתי תחילה לכתוב סברה לישב דברי רע"א עם הגמ' בעירובין — אבל אחר שראיתי דברי הענג יו"ט חלק אור"ח סי' י"ט שמרחיב אף יותר נגשתי לכתוב תרוץ על הנ"ל.

כבר דובר לעיל שלמ"ד מצוות א"צ כוונה סתמו של מעשה מצוה — למצוה אף ללא כוונה, ואף אמנם שכוונה הפכית מפקיעה מסתמו של המעשה. אפשר שזהו רק במצוות שהמעשה בהם אינו בהכרח חפץ של מצוה כגון נטילת הדסים שפעמים שאדם נוטלם אף לא למצוה — בהם כח הביטול של כוונה הפכית לחסר ממעשה המצוה וממילא אף על ב"ת לא יעבור וכמו"כ בתקיעת שופר כוונה הפכית מחסרת ממעשה המצוה ואף השומע לא יצא וכדברי הר"ן.

משא"כ בחפצים של מצוה — כגון בהנחת תפילין שלעולם זהו מעשה ברור ומוחלט של מצוה גם אם נאמר שבכוונה הופכית לא יצא י"ח זה מפני שלא יוצא בע"כ וחסר בקיום, אבל לא חסר במעשה המצוה — ויעבור על ב"ת, ולכן לא יכלה הגמ' לישב דבר ת"ק בעירובין שיכניס ב' ב' ויכוין שלא לצאת. וכלפי "מעשים של מצוה" ממש כדבר הר"ח — וכלפיהם אין מח' בין הר"ח לרע"א.

ובדברי הענג-יו"ט הנ"ל מצאתי אף יותר: שהקשה על דברי רבינו שמואל שבמכוין לא לצאת לכולי-עלמא לא יצא מדברי הגמ' בקידושין ל"ט: ר' יעקב אומר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא... והוכיח כן ממעשה שראה הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גזולות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה אלא למען ייטב

לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימין לעולם שכולו ארוך.

וקשה דילמא בשעת מעשה כיוון שלא למצוה ומה הוכחתו של ר' יעקב — שכן מצוה בהאי עלמא ליכא? ובתירוצו חילק בין שני סוגים של מצות האחד מצוות כגון: מצוה או לולב שעושה פעם אחת ואחר שעשאה אין עוד שום מצוה בעשותה פעם נוספת ויש מצוות שבזמנן אין להם הפסק כגון כבוד אב ואם ושלוח הקן.

ומבאר שדוקא במצוה שיש שיעור לקיומה כגון מצוה ולולב ושופר בזה מהני מחשבתו לסתור המצוה... משא"כ בתפילין וכבוד אב"א ושלוח הקן שאין שיעור לקיום מצותן וכל אימת שעושה אותן יש בהם קיום מצוה אין כח במחשבתו שחישב על מעשיו שהן שלא לשם מצוה לסתור ולבטל כח המצוה ומאליו הוי מצוה — אף אם כיוון שלא לצאת.

והנה לדבריו פעמים שבכוונה הפכית לא רק שעובר על ב"ת — אלא אף מקיים המצוה, ואני לא כתבתי לעיל אלא שפעמים במעשים שהם חפצים של מצוה שבכוונה הפכית אמנם לא מקיים המצוה בע"כ, אבל ב"ת עובר מפני שהמעשה מושלם. ועד כאן דיברנו בנידון זה למ"ד מצוות א"צ כוונה, אמנם בעיקרון נמצא מקרה שאף למ"ד מצוות צריכות כוונה, כוונה לא מעלה ולא מורידה, ואפי' נגדית לא תפריע ואף על ב"ת יעבור, אמנם מסברות שונות לגמרי.

וכל זה ברמב"ן בר"ה במלחמות פ"ג ביחס לדברי ר' יהושע במתן ד' שנתערב במתן א' שינתנו במתן א' כדי שלא יעבור על ב"ת וד"ל הרמב"ן: "ואע"ג דמתן דמים לר"י בלעבור

לא בעי כוונה דשוחט קדשים לשם חולין כשרים ועולין לבעלים לשם חובה... אבל בכוונה דמצוה בקדשים לא בעינן ומש"ה לעבור דידהו לא בעי כוונה".

הלוא כתוב כאן שכוונה ואפי' הפכית לא מעלה ולא מורידה ואף למ"ד מצוות צ"כ ואמנם פרטי ההסבר שם עיין בחידושי גר"ח על הש"ס ראש-השנה כ"ח: שזהו דין בהכשר הקרבן וכיון שהקרבן כשר אף המצוה מתקיימת מאליה ועתה הכוונה ואפילו הפכית לא מעלה ולא מורידה.¹⁴

ואחר אשר ראינו בכמה פנים ודוגמאות שבמה שנוגע לקיום המצוה פעמים שאינו מקיים, אבל על ב"ת עובר. אסיים בדוגמא נוספת.

המנחת-חינוך במצוה שכ"ה ס"ק ט' כתב דמצוה הבאה בעבירה אינה פסול בגוף הדבר, אלא שלא קיים המצוה ואמנם א"כ בלילה הראשון לא יוצא י"ח אבל גם לא יחשב לו כמי שאכל מחוץ לסוכה. ועפ"ז כותב ר' אלחנן וסרמן זצ"ל נפ"מ לב"ת — בישן שמיני סוכה הפסולה מצד מצוה הבאה בעבירה שאף שאינו מקיים בה מצות אכילה בסוכה, על ב"ת עובר מצד שמעשה המצוה מושלם.

ועפ"ז מיישב קושית תוס' סוכה דף ט' ד"ה "ההוא" — מדוע צריך פס' למעט סוכה גזולה תפ"ל מדין מצוה הבאה בעבירה — והסברו שהפס' מפקיע מסוכה גזולה שם סוכה — שאינו פגם רק בקיום אלא במעשה וממילא אינו עובר הישן שמיני בה על בל-תוס'ף.

4. ועיין בתוס' שם ד"ה אבל נתכון שכל זאת אף טרם שדנו בכוונת משמיע להוציא השומע וא"כ כל החסרון לפי שמשמיע חוקע לשיר.
5. עיין בחידושי ר"ח הלוי בפ"ד ה"א מהל' תפילה — שתי כוונות בתפילה.
6. עיין בשו"ע סי' ס"ד סעיף ד' בדין "היה עומד

1. ואמנם כגמ' בעירובין צ"ו בראש העמוד כדעת רבן גמליאל נראה שאין תלות בזאת.
2. עיין בספר מנחת-שלמה סי' א' להגאון רש"ז אויערבאך שליט"א.
3. חידושי הגר"ח על הש"ס — ר"ה כ"ח, וכן בקובץ שיעורים חלק ב' סימן ל"ג.

- בוכתבתם... אם התחיל למען ירבו ימיכם אין צריך לחזור דסירכיה נקט ואתא" דין זה לכאורה כשקורא ואינו יודע שקורא ואפ"ה יצא — וצ"ע אם יש בין זה לפסק דין של החי"א קשר. (וגם בעקבות העיון בר"ח הלוי כהל' תפילה בפ"ד ה"א.)
7. בהנהגות הב"ח בברכות על רבינו יונה בס"ק ו' ציין שכסוגית הגמ' בברכות אמנם לא איפשיטא הא בעיא למ"ד מצוות א"צ כוונה, אבל בסוגיא בריש פרק היה קורא שמעיון דאף בק"ש שתלויה באמירה בלבד א"צ כוונה עכ"ד וכמו"כ מוכח בסוגיתנו בר"ה כ"ח שאף במצוות אמירה למ"ד א"צ כוונה — לא נדרשת כוונה.
8. אף הר"ן בר"ה פ"ג הביא שיטה זו וכן תוס' סוכה ל"ט ד"ה "עובר".
9. ע"פ שיטת רבינו שמואל זאת שמעתי מראש ישיבת הגר"ז בנגיז הרב אהרן גולובנצ'ין — דרך לתרץ שאלת ר"א וסרמן המובאת בקובץ מאמרים עמ' כ"ג — מאמר על התשובה: שלפי דברי הגמ' ספ"ק דקידושין בתוהא על הראשונות — אפי' צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איכד את זכויותיו. מכואר שמצד הדין חרטה עוקרת המצוות וא"כ מהי מידת החסד שבתשובה — שחרטה עוקרת עוונות, הלוא זוהי שורת הדין! ולשיטת רבינו שמואל הלוא שורת הדין בתוהא על הראשונות די שתעקור את את המחשבה והוי כמי שעשה המצוות בכוונה הפכית שאינה מצוה אף למ"ד מצוות אצ"כ, אבל בעבירה הלוא מעשה עבירה מושלם גם במחשבה הפכית גם אם אין כוונתו לעבירה אלא להנאתו. ומידת החסד שבתשובה שיש בכוחה לעקור מעשה ולא רק מחשבה. אמנם לפי שיתבאר לקמן כח הביטול של מחשבה הפכית במצוות אינו הכרח בכל המצוות.
10. ערוך השולחן כהל' שבת (רמ"ב) משחמש כיסוד הסברה הזאת לבאר דברי ר' שמעון בשבת באינו
- מתכוין שחייב הלאו כיוון שאינו מתכוין פשיטא שא"צ לתכליתה וא"כ עכ"פ צריך להפטר מדין מלאכה שא"צ לגופה, ומבאר בסי' רמ"ב סעיף ל"ד: שעושה מלאכה ואפי' בלא כוונת מלאכה כלל ועושה כדרך המלאכה ובהכרח נעשית אף כיחס סתמי אליה חייב, אבל כשמכוון לפעולה ובפירוש בשביל תכלית אחרת, כגון חופר בור לעפרו מכוון לחפירה אבל לא לשם בונה הוי כמו במצוה שמתכוון לא לצאת שאינו יוצא אף למ"ד מצוות א"צ כוונה ובסתם יוצא.
11. עיין בדבריך אם יש מקום לחלק בין: כוונה למצוה אחרת, למתכוון שלא לצאת ולדעתו אם יש חילוק הרי שמתכוון למצוה אחרת גרע טפי ממתכוון לא לצאת. ושנה הר"ן דבריו בדף יא: מדפי הרי"ף על ר"ה וז"ל: עיין דאמרינן מצוות אין צריכות כוונה והתוקע לשיר יצא — דוקא תוקע לשיר שהוא חול ואין כוונתו בו כוונה של כלום ולפיכך אינה מעכבת מלחול מצוה באותה תקיעה, אבל מי שמכוון תקיעתו למצוה אחת כמתעסק שהוא מכוין למצוה לחנך את התינוקות אין תקיעתו עולה לו למצוה אחרת" עכ"ל.
13. אמנם דברי הגר"ח אינם בהכרח תואמים דוקא רבנו חננאל ע"פ פירוש זה ומנוגדים להר"ן, שהרי גם הגר"ח מבאר את דברי הרא"ש שמתכוין לנוי — לשיטתו וכהסבר רא"ו בק"ש (הוזכר לעיל) אלא שע"פ דבריו לעיל בפירוש הרא"ש שדיכר למ"ד מצוות צריכות כוונה אמנם למ"ד מצוות אצ"כ לעולם גם בכוונה הפכית ואפילו כיון לנוי עובר על ב"ח כיוון שלא חיסר ממעשה המצוה נמצא שזה עצמו נתון במח' הר"ח והר"ן.
14. עיין בדברי הגר"ח על הש"ס כתב שלא כדברי הרמב"ן במלחמות ובהשמטה שם מוכא מהגר"א וסרמן זצ"ל שכדברי הגר"ח מתבאר מהראב"ד בהשגות על המאור כשילהי מסכת פסחים.